

MARCSÁK GERGELY

A SZTÁLINI ELHURCOLÁSOK TÉMÁJA VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ MŰVEIBEN

„...az egyéni életpályák és tapasztalatok halmazából még nem lesz történelem.”¹ – szögezi le Vári Fábián László az *Együtt* folyóiratban részletekben közölt *Vásártér* című életrajzi ihletettségu regénye bevezetőjében. Tudjuk azonban, hogy a mai történelemkutatásnak egyik forrása éppen az *oral history*, és a történelmi korok részeseinek visszaemlékezései fontos adalékul szolgálhatnak. Ékes példája ennek a sztálini elhurcolások időszakának kutatása, a túlélők visszaemlékezéseinek lejegyzése, aminek eredménye egy idén napvilágot látott *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak* címet viselő könyv, valamint a gazdag lágerköltészetünket bemutató gyűjtemények. Az egyéni tapasztalatok és élmények azonban nemcsak a történetírás számára lehetnek hasznosak. Szerencsére akad, aki a családi legendárium történeteit szépirodalmi igénnyel papírra veti, bemutatva benne egy-egy elődje rendíthetetlen erkölcsi tartását, példát és lelki erőt adva ezzel az olvasók számára. Így válik lehetségessé, hogy a légert megjárt Fábián László képletesen szólva nemcsak egyszülött fia, de az irodalmat fogyasztó közönség saját démonaival küzdő tagjainak kezébe is fegyvert, aranyvesszőből font korbácsot adjon.

Előadásomban arra vállalkozom, hogy bemutassam a sztálini elhurcolások témáját Vári Fábián László műveiben, különös tekintettel azokra a versben és prózában megörökített élményeire, amik munkatáborba került édesapjához, Fábián Lászlóhoz fűződnek. A költő többször is említést tesz édesapjáról, akinek a gondolkodásában és világlátásában elfoglalt fontos helyéről tanúskodik – az esszék és interjúk ide vonatkozó részein túl – a művekben többször megjelenő apamotívum. Ennek magyarázata a pszichológusok szocializációval kapcsolatos gondolataiban keresendő, így akár azt is mondhatjuk, hogy a művekben megjelenő apamotívum Carl Gustav Jung apa-imágójának, apaarchetípusának² művészi kifejeződése.

Vári Fábián László *Permanens Trianon* című 2010-es jegyzetében így vall: „Az én apám, aki már csehszlovák állampolgárnak született, engem a magyar

irredenta eszmék költészetén nevelt. Így, másodgenerációs kisebbségiként 10-12 évesen olvastam először Ábrányi Emilt, Pósa Lajost és Reményiket.”³ Ezt a hatást a Penckófer János készítette interjúban pedig egyenesen tehetségének kibontakozásához vezető gyújtópontként értékeli. A *Jég és korbács* című vers sorai egyaránt tanúskodnak az atyai ráhatás szellemi-erkölcsi hagyatékáról, illetve arról, hogy Vári Fábián László mennyire jártas a régi népi műveltségben, és a folklór mélyértelmű motívumait milyen könnyedséggel alkalmazza versnyelvében. Itt így ír édesapjáról: „Kiválaszt és levág / öt szál aranyvesszőt, / egy fénylő vakond- / túrásnál megáll. / Korbácsot szerkeszt, / ha kardot nem adhat, / s én állok vacogva / az álmainál.”

De vajon mit jelenthet az aranyvesszőből font korbács motívuma, mit kap általa az apjától öröklött értékrendnél vacogva strázsáló fiú? Hogy ezt feloldjuk, forduljunk a népi bölcsességekhez, a népköltészethez. Számtalan népmesénk ismert, melyekben az aranyvessző csapása csodálatos varázslatokra képes: gazdagságot hoz, elérhetővé teszi az egyszerű ember számára elérhetetlen helyeket, élővé teszi a kővé változott királyfit, a népballadák árvái kezében pedig megszólaltatja a halott édesanyját. Jótékony hatása mindig a sötétség, a gonosz erői és varázslatai ellen hatnak. Az aranyvessző jelentését pedig tovább gazdagítja a következő bukovinai székely karácsonyi kántáló szöveg: „Paradicsom közepibe’ / Aranyszőnyeg leterítve; / Azon nagyon rengő bölcső, / Abba’ fekszik az Úr Jézus. / Bal kezibe’ aranyalma, / Jobb kezibe’ aranyvessző”⁴. Ezzel pedig az aranyvessző Jézus születésének elsőrendű üzenetét hordozza: az igazak reményét. Ezért említettem meg előadásom elején, hogy az irodalom közvetítésével ezt a biztatást bármelyik olvasó magáénak érezheti, főként, ha tudatában van, hogy az előbb említett sötét erőknek hány ártatlan esett áldozatául a történelemben, a remény pedig hány embernek segített túlélni az elmúlt század borzalmaival. És meg kell említenünk, hogy Vári Fábián László ismerői számára az is érdekes összefüggés lehet, hogy az általa olyannyira tisztelt költőelőd, Nagy László életrajzi ihletettséggű írásának címe éppen így szól: *Adok nektek aranyvesszőt*.

Az édesapja raboskodásáról – bár lírájában is találunk erre való utalást – prózai írásaiban és interjúbeszélgetésekben szól részletesen Vári Fábián László. A megpróbáltatások első állomása a szolyvai gyűjtőtábor volt, ahol Fábián László sorstársaival együtt 1944 őszétől raboskodott. Az itt tapasztalt körülményekről így idézi fel Vári Fábián László édesapja szavait Kozma Lászlóval készült interjújában: „...a lágerkapu bezárult mögöttünk, sokan meghaltak járványokban, sokan a rossz táplálkozás, a nem megfelelő munkakörü-

mények, a téli fagyok miatt vesztek oda, különösen azok közül, akiket rögtön tovább irányítottak Ukrajna belső területeire.”⁵ A visszaemlékezésekből tudjuk, hogy ők csak hónapokkal később indultak tovább kelet felé, mert a táborban tifuszcikázás tört ki, és karantént rendeltek el. Erről a háborzongató eljárásról Vári Fábán a *Vásártér* című regényében ír nagyanyja szájába adva a következő szavakat: „De az újlakiak ottmaradtak egész télen Szolyván, mer’ a tifusz miatt el lettek különítve, oszt’ amikor úgy alakult, látogattuk űköt, vittünk nekijek egy kis ezt, egy kis azt, ugyi, amit tudtunk.”⁶

Ebben az időszakban, 1945. február 23-án, amit a szovjet hadsereg napjaként ünnepeltek, kísérelt meg szökést Fábán László a szolyvai lágerből. Ezt egy külső forrás, Nagy Jenő visszaemlékezése is megerősíti, amit Dupka György jegyzett le, és a *Megaláztatásban* című kiadványban látott napvilágot. Ebben így vall a sikertelen szökési kísérletről: „Az istállók mögött fél méter vastagságú volt a szögesdrót gomolyag, több rétegben... Ezt legjobban Vári Fábán László költő édesapja tudná elmondani. Mert ő át akart rajta menni. Ez azelőtt történt, amikor 16 embernek sikerült a lágerből kiszökni... Amikor ő próbálkozott... elkapták...”⁷ A meghiúsult szökési kísérletet a tábor őrsége szigorúan megtorolta, hosszú kihallgatás és kegyetlen verés várt a fogolyra. Vári Fábán a *Tábori posta* című regényében is leírta édesapja ezzel kapcsolatos emlékeit, és így folytatja a történetet: „A kerítés alá fegyveres őr állt, és a barakkokból kiterelték, felsorakoztatták a foglyokat. Egyenként hajtották végig a sort a két kerítés között, hogy mindenki lásson, szökésre ezentúl senki gondolni se merjen. Aztán az őrszobába vittek, ahol kegyetlenül megvertek. Amikor magamhoz tértem, tolmácsot hozattak, vallatni kezdtek. (...) Végül azt firtatták, hogy kik tudtak még a szökéséről? Ezt is teljesen értelmetlen kérdésnek tartottam, erre sem válaszoltam. Újból megvertek, majd bedobtak egy hideg, sötét szobába... Látod ezt a vörös forradást a bal szemem alatt? Kisebb korodban többször kérdezted, hogy mi ez. Most már megmondhatom, hogy egy orosz derékszű nagy rézcsatjának a nyoma... Hát ezért nem örülünk mi a hadsereg napjának, kisfiam...”⁸ Ez az interjúban, valamint a *Vásártér*-ben is visszatérő emlékként felbukkanó vörös forradás a lágerélmény egy életen át kísértő memóriájává vált az egész család számára.

A legnehezebb megpróbáltatások azonban csak ezután vártak a fogságba esett apára. A grúziai Tbiliszibe került kényszermunkára, és az ottani körülményekről a már említett Kozma-féle interjúban így emlékszik édesapja szavaira Vári Fábán László: „Iszonyú éhesek voltunk, kegynek számított, hogy koldulni járhatunk, munkánk végeztével a szemétből szedtük ki az ételhulladékot, krumplihéjat,

valahogy megmaradtunk.”⁹ Fábíán László végül két évvel később hazatérhetett. Ennek körülményeire a *Vásártér* című regényben a nagymama emlékszik vissza, aki elmondja, László fiát súlyos mandulagyulladás után engedték haza, kis híján végzetes kimenetelű betegsége miatt levegőt is alig kapott.

A költői életművet már nehezebb ilyen szempontból vizsgálni. Bár Dupka György könyvében megemlíti, hogy Vári Fábíán László egyes verseiben „megidézi hozzátartozói elvesztését, a korszak tragédiáját”¹⁰, mégis azt kell mondanunk, hogy a költő lírai nyelvének és motívumvilágának összetettsége nem engedi meg a versek egysíkú olvasatát, azokat nem tudjuk egyetlen történelmi szituációhoz kötni. Jól szemlélteti ezt a *Változatok a halotti beszédre* című vers, melyben érzékletesen beszél ugyan a kárpátaljai magyar közösség kálváriájáról, de a költői törekvés egész históriánkat és az évezredek népi műveltségét is bevonzza, dialógust folytat vele, ezáltal pedig túllép a történelmiségen.

A *Még ma éjjel* című vers két tanulsággal is szolgál az olvasó számára. Hűen tükrözi a negyvenes-ötvenes évek lágertagédiáinak mélységét, illetve bemutatja, hogy a közösséget sújtó malenkij robot feldolgozatlan traumája milyen intenzíven hat annak minden tagjára, beleértve a fiatalabb generációkat, még ha azok családjai emberveszteség nélkül is vészelték át a sztálini represszió korát. A szüleiket kereső és a halálukat elfogadni képtelen nyughatatlan lírai én saját fájdalmaival erre a nemzedékek gondolkodását determináló tragédia-sorozatra csatlakozik, így a szerző a következő megrendítő sorokban apja és anyja sírját az egykori lágerek virtuális terében próbálja felkutatni:

*„Tíz éve nem lelem apámat,
s anyám is bolyong öt kis éve.
Lidércfelleg nyomja a mellem,
cserepesedik holdam fénye.
Nem tudhatom, hová lehettek.
Talán magamon kívül voltam,
mikor a kocsi megjött értük.
Szólj, aki láttad őket holtan.*

*Nagydonbásztól Krasznojárszkiig
felszántok minden gulág-telket,
felforgatom az éjszakákat:
Laci és Márta, hol lehettek?”*

Nem vitás, hogy Vári Fábián László a kárpátaljai magyarság legjelentősebb élő költője, aki a közössége iránt érzett felelősségtudattól vezérelve a magas művészet szintjén képes tolmácsolni szülőföldje kultúráját, történelmének alakulását a legszélesebb körben vett magyar olvasóközönség felé. Ábrázoló művészete bárki számára átélhetővé teszi a hetvenkét évvel ezelőtt történt elhurcolások tragédiáját, a borzalmakat átélte, de hitében és erkölcsi tartásában törhetetlen hősök példája pedig vigaszt és megerősítést jelent a ma embere számára is. Milyen értékeket kapunk a művek olvasásakor? Bízgatást, megtartó hitet és reményt. Egyszóval – „aranyvesszőt”.

JEGYZETEK:

¹ Vári Fábián László. *Vásártér*. In. Együtt – 2015/4. – 21. o.

² C. G. Jung. *Gondolatok az apáról, az anyáról és a gyermekről*. – Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1995.

³ Vári Fábián László. *Permanens Trianon*. In. Együtt – 2010/2. – 5. o.

⁴ Forrás: <http://www.vilagnakviraga.hu/kotetek/karacsony/karacsony.pdf>

⁵ Forrás: <http://www.szepi.hu/irodalom/vallas/kozma/tanusagtevek/index.html>

⁶ Vári Fábián László. *Vásártér*. In. Együtt – 2016/4. – 32. o.

⁷ Nagy Jenő. *Megaláztatásban (A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén)*. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1992.

⁸ Vári Fábián László. *Tábori posta*. – Budapest: Kortárs Könyvkiadó, 2011. – 186–187. o.

⁹ Forrás: <http://www.szepi.hu/irodalom/vallas/kozma/tanusagtevek/index.html>

¹⁰ Dupka György. *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991)*. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014.